

FAXRIYOR IJODIDA METAFORA

Eshmurodova Mo‘tabar

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Filologiya fakulteti IV bosqich talabasi

motabareshmurodova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Modern adabiyot, unga berilgan ta’riflar va o‘zbek adabiyotiga kirib kelishi, shuningdek, Faxriyor she’riyati va o‘ziga xosliklari, she’rlarining til xususiyatlari, jumladan, metaforik birliklar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Modernizm, ijodkor tasavvuri, metafora, milliy she’riyat, o‘ziga xos, falsafiy.

ABSTRACT

The definitions given to modern literature and its penetration into Uzbek literature, as well as Fakhriyor’s poetry and peculiarities, linguistic features of his poems, including metaphorical units are analyzed.

Keywords. Modernism, creator imagination, metaphor, national poetry, original, philosophical.

KIRISH

Har bir yaratilgan ijod namunasi o‘ziga xos olam. “San’atkor uchun ijod his etishdan boshlanadi. Ijod qilish – o‘zingda borini ifodalashni anglatadi. Har qanday muhaqqaq ijodiy intilish inson ruhining qa’ridan yuz beradi. Biroq o‘z navbatida, tuyg‘u ham ozuqani, tashqi olam obyektlarini mahliyo bo‘lib kuzatishdan olinadigan lazzatni talab qiladi”. Ijodkor tashqi olamni kuzatar ekan undan ma’lum xulosalar chiqarishga harakat qiladi. Yoki biror badiiy asarni o‘rganar ekan, undan ta’sirlanadi, unga ergashadi. Shu bilan bir qatorda o‘zi his qilayotgan jarayonni boshqalar bilan ham baham ko‘rishni istab qoladi. Natijada yangi bir asar yaratiladi. Shunday asarlar yaratiladiki, u eskini qisman inkor etib, o‘quvchini yangi bir olamga yetaklaydi. Yoki eski an’analarni yangi jihatlarida, yangi kayfiyatlarda, yangi ranglarda beradi. Bunday asarlarni modern asarlar deya ta’kidlaymiz. Modern adabiyoti to‘g‘risida Xose Ortega Gasset quyidagi fikrlarni bayon etadi: modern “eskini butunlay inkor eshishdan iboratdir”.

O'zbek adabiyotiga modernizmning kirib kelishi yoki ta'siri borasida olimlarimizning qarashlari turlicha. Xususan, professor U. Normatov o'tgan asrning 20-yillarida Cho'lpon, Qodiriy, Fitrat, Botu, Oybek kabi ijodkorlar G'arb ta'kidlaganimizdek, modernizmdan kuchli ta'sirlanganini ta'kidlab o'tadi.³⁴

O'zbek adabiyotida o'ziga xos yangilik edi. Bu haqda adabiyotshunos D.Quronov ham quyidagi fikrlarni bayon etadi: "Modernizmga xos umumiy xususiyatlardan biri shuki, u obyektiv voqelikning tasviri o'rniga uning ijodkor tasavvuridagi badiiy modelni yaratishni maqsad qiladi". Demak modern adabiyotda yaratilgan asarlarda ijodkor tasavvuri asosiy o'rinni egallaydi. Obyektiv voqelik esa to'lig'icha tasvir etilmaydi.

Hozirgi o'zbek she'riyatida taniqli adib Faxriyorning o'z o'rnini bor. U XX asrning 80-90- yillarida o'zbek adabiyotida o'ziga xos uslub bilan paydo bo'ldi. Dastlab, uning moderncha she'rlari adabiy jamoatchilikda turli munosabatlar uyg'otdi. "Faxriyorning she'rlarini o'qish ham, uqish ham, ta'sirlanish ham oson emas. Lekin uning bitganlari milliy she'riyatimiz taraqqiyotining shunday darajasidirki, uni tushunmaslik estetik va ma'naviy qiyofaning kemptikligiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ham bugungi o'zbek kitobxonlari Faxriyor asarlarini o'qishi, o'rganishi, tahlil qilishga ehtiyoj sezishi kerak".³⁵

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ishda Faxriyor ijodi va til vositalaridan qay yo'sinda foydalanganligi, asosan metaforik birliklar tahlil qilingan. Unda lengvopoetik, tavsifiy metodlardan foydalanilgan.

NATIJALAR

Turli ijodkorlar, shoirlar o'z she'rlarida metaforani turli xil usullarda qo'llaydilar va turli yo'sinlarda ifodalaydilar. Chunki metafora poetik individuallikni ta'minlaydigan vositalardan bo'lib, ijodkorning o'ziga xos badiiy qarashlarini ifodalab beradi. Metafora – grekcha *metaphora* "ko'chirma" demakdir. Narsa- buyum, voqea va hodisalar o'rtasidagi o'zaro o'xshashlikka asoslangan ma'no ko'chishiga metafora deyiladi. Metafora ko'chma ma'no hosil qilishning eng keng tarqalgan usullaridan biridir³⁶. Bunday birlik esa endi she'riyatda tamomila o'zgacha, shu bilan birga Faxriyor ijodida o'ziga xos tarzda ifodalanadi. Masalan:

Erimas uning ham boshidagi qor.

³⁴Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar. Sharq yulduzi, 1993

³⁵Qozoqboy Yo'ldoshev. Noziklashuv jarayoni. "Yoshlik", 2014-yil 10-son. 34b.

³⁶Ma'rufjon Yo'ldoshev. Badiiy matn va uning lingvopetikahlili asoslari. Toshkent – 2007. 95b.

*Yelkasiga tirmashar
nevarasi alpinist kabi.
Butun boshli xonadon
turar unga suyanib...*

She'r boshdan oyoq metafora usulida bitilgan, deb ayta olishimiz mumkin, metafora bo'lganda ham oddiy emas, shtrexli metofora usulida yozilgan. Negaki, she'r jumllarini tahlil qila boshlasak, birinchi misraning o'zidayoq metafora yordamida o'quvchi ko'z o'ngiga boboni keltiradi, fikr ikkinchi jumlada davom ettiriladi boboning yelkasida o'tirgan nabira alpinistga, bobo esa tog'ga qiyos qilinmoqda.

Bolish patlariday orzular to'zar,

Sag'ir umidlaring jon so'rar mendan.

Boshing uzra bobo Turkiston bo'zlar:

Nega biz ayrildik, negalar sendan?!

Ko'rib turganimizdek, ijodkor o'ziga xos o'xshatishda yostiqlarning yumshoq, yengil, tezda to'zib ketadigan patlarini orzularning tarqoqligiga qiyos etmoqda. Nega endi shoir aynan falsafiylikka yo'g'rilgan o'ziga xos metafora uslubidan foydalanganini o'quvchi she'rning keyingi misralarini o'qishi bilanoq anglab yetadi. Faxriyor *battaol zamon, qattol zamon* deya metaforani kengaytirgan holda zamoni, davrni ayblayotganligini o'sha davrning orzular qilishga ham yo'l qo'ymas yovuzligini uqtirmoqchi bo'ladi.

Yoki shoirning yana bir kashfiyoti va o'ziga xosligini quyidagi she'rda qo'llanilgan metaforada ko'ramiz:

Umr kalavasi kichrayib borar,

Kajraftor charxiday yemirar uni

Sening muhabbating keskin, tobora,

Uzliksiz, uzliksiz, tunin va kunin...

Faxriyor umrning shoshqin daryoligini hech ikkilanmasdan kalavaga qiyos qilmoqda. Keyingi birliklarga nazar tashlaydigan bo'lsak, shoir bahorni tiriltiruvchi, halok bo'lgan insonning ya'ni tabiatning tiriltiruvchisi sifatida talqin qilinmoqda:

Maysalarning qiyoyq tilida

Toshlar erir novvot misoli

Mixlarni sug'irar qo'lidan

Masih bahor shahid Insonning.

Bahor ta'rifi ketgan yana boshqa misralarda;

Dalalar gumburlar – qahqah urar gul –

bog'larni uyg'otar momoguldirak

Dalalar ko'k kiyar - ayoq qolar tul

quyoshni qitiqlab maysa kuldirar.

Bu to'rtlikda metafora bilan birgalikda jonlantirish san'atidan ham mohirona foydalangan shoir, dalalar ko'k kiyishi bilan, bahor kelishi bilan ayozning, sovuq kunlarning ortda qolishini tullikka, ya'ni bevalikka o'xshatmoqda ya'niki, dalasiz yolg'iz qolgan beva sifat ko'rmoqda yoki,

*Ko'zlari to'rt bo'lgan onam yonidan
Tomlarga yugurib chiqar qizg'aldoq
Menga yo'l qaraydi uning tomidan
To'rt qibla tutash yo'l. Bari – aldoq.*

“Ona sog'inchi” nomli ushbu she'rida birgina “Tomlarga yugurib chiqar qizg'aldoq” jumlasidan ijodkor o'z go'shasiga ishorat etmoqda, deyishimiz mumkin. Qizg'aldoqning ko'ylaklarini shamol yulqisa-da, u beparvo yo'l qarab turaveradi, qizg'aldoqning nozik barglari to'kilib ketsa-da, u borolmayotganini, onasining sochlari oqarib qolganini sog'inchga yo'yayotganining guvohi bo'lamiz.

*Shamollar yulqiydi ko'ylaklarini,
U tomdan tusholmas menga yo'l qarab.
Onamning sochida sog'inch qariydi,
Huvullab yotadi mensiz to'rt taraf.*

She'r oxiri u bir kuni, albatta, qishloqqa qaytishini ungacha onasiga qarashib turishini “singlisi qizg'aldoq”dan iltimos qiladi.

*Bahor hech narsani esdan chiqarmas
har safar gul qo'yar/ har bir qabr poyiga.*

Mana shu uch misradan tashkil topgan ajib she'rning o'zidayoq xayolimizga birdan onalar haqidagi “Dunyoning ishlari” asari keladi, unda ham shunday “bahor qabristondan boshlanadi” degan jumlar bor edi. Chindan-da bahor har safar qabrlar poyiga gul qo'yishni hech qachon yoddan ko'tarmaydi. Shoir ham o'ziga xos metaforik birlik orqali butun misra davomida o'quvchi ongu-shu'rini o'zi ifodalamoqchi bo'lgan fikrga qarata bilgan.

Yuqorida ko'rgan “Bahor” ta'rifi ketgan uch xil she'rda bir xil til vositalaridan (metaforadan) foydalanilgan bo'lsada ammo ma'no-mazmun, umumman boshqa. Uch xil ma'no, uch xil mazmun va uch xil falsafiylikni ko'ramiz. Ijodkorning mahorati ham shu yerda namoyon bo'lganini ko'rishimiz mumkin.

XULOSA

Bugungi kun jamiyati, insoniyati murakkablashib bormoqda shunday bir vaqtda oddiygina she'r bilan o'quvchi diqqatini tortish yoyinki, shoir oddiy o'xshatishlar orqali o'z ijodining ixlosmandlariga ega bo'lishi juda mushkul hol bo'lib qolgan bir

zamonda, Faxriyor falsafiylikka yo'g'rilgan ijod yo'lini tanlaydi. U shunday bog' yaratdiki, u bog'dan bir gul olib tashlanadigan bo'lsa, mazmun o'zgarib ketmog'i tayin. Shoirning kuchi ham, mahorati ham mana shu bilan izohlansa kerak nazarimda. Faxriyorning butun ijodida bugungi kun zamonaviy o'zbek she'riyatining badiiyatidan tortib mushohadasigacha, shaklidan tortib mazmun-mohiyatigacha bo'lgan unsurlarning bari-barini ko'rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Davronova Mahfuza. Hozirgi o'zbek she'riyatida individual uslub poetikasi. Samarqand – 2019.
2. Ma'rufjon Yo'ldoshev. Badiiy matn va uning lingvopetiktahlili asoslari. Toshkent – 2007. 95b.
3. Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar. –Toshkent: Sharq yulduzi, 1993.
4. Qozoqboy Yo'ldoshev. Noziklashuv jarayoni. – Toshkent: "Yoshlik" jurnali, 2014, №10. 34 b.
5. Faxriyor. Ayolg'u. Toshkent "Sharq" nashriyoti-matbaa konserni bosh tahririyati 2000.